

The Composition Structure of the Phra Mongkol Wisetkatha Sermons in the Reign of King Rama V: A Study of Background and Art of Composition in the Royal Ceremony Sermons

Wasawat Sabaiwan and Sumalee Limprasert
Faculty of Arts, Silpakorn University

Received: December 29, 2022

Revised: March 24, 2023

Accepted: March 28, 2023

Abstract

This article aims to study the composition structure of the Phra Mongkol Wisetkatha sermons, written by Somdet Phra Maha Samanachao Krom Phrayawachirayanwarorot, used in the reign of King Rama V. The results show that the composition structure of the Phra Mongkol Wisetkatha sermons consist of five major structures as follows: *uttes*, *aramphakatha*, *nittes*, *patinittes*, and *nikhomkatha*. These structures occur especially with the scriptures at the *utthakatha* tier. Moreover, these structures reveal the tradition of interpreting Buddha's teachings by applying the old structures of Dhamma content interpretation and clarification of the interpretation and clarification in the form of a sermon. Finally, the results confirm that the author's composition structure is well-suited to the Royal Ceremonies.

Keywords

Phra Mongkol Wisetkatha, sermon, royal birthday celebration, art of composition

โครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถา
ในรัชกาลที่ 5 : การศึกษาความเป็นมาและศิลปะ
การประพันธ์ของการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี¹

วศวรรรช สบายวัน และ สุมาลี ลิ้มประเสริฐ
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของโครงสร้าง และโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถาในรัชกาลที่ 5 พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผลจากการศึกษาพบว่าโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถาประกอบด้วยโครงสร้างใหญ่ 5 ส่วน ได้แก่ อุเทศ อารัมภกเถา นิเทศ ปฏินิเทศ และนิคมกเถา โดยพบว่าโครงสร้างดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่ปรากฏร่วมกับคัมภีร์ในชั้นอรรถกถา โครงสร้างการประพันธ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการสืบขนบการตีความพุทธพจน์ที่นำโครงสร้างในการตีความและขยายความสารธรรมที่มีอยู่เดิมในลักษณะคัมภีร์ มาประยุกต์ใช้กับการตีความและขยายความเพื่อถ่ายทอดด้วยการเทศน์ ซึ่งองค์ผู้นิพนธ์ทรงพระนิพนธ์ได้อย่างเหมาะสมกับการเทศน์ในพระราชพิธี

คำสำคัญ

พระมงคลวิเสสเถา, พระธรรมเทศนา, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา, ศิลปะการประพันธ์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2560

บทนำ

“พระมณฑลวิเสสกลา” เป็นพระธรรมเทศนาที่ใช้เทศน์ประกอบในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของพระมหากษัตริย์ แรกเริ่มนั้นพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีนี้มีขึ้นตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยถือเป็นพระธรรมเทศนาพิเศษที่เทศน์ถวายพระมหากษัตริย์เป็นการเฉพาะ แต่ด้วยในรัชกาลนี้พระราชพิธีจัดเป็นการภายในมาก่อนจึงไม่พบบันทึกตัวบทพระธรรมเทศนาตกมาจนถึงปัจจุบัน สืบมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพบตัวบทพระธรรมเทศนาตกมา มีพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวม 11 พระธรรมเทศนา

พระธรรมเทศนาดังกล่าวมีโครงสร้างการแต่งที่น่าสนใจ เพราะวางโครงสร้างและลำดับเนื้อหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งการวางโครงสร้างการแต่งทำให้การสื่อสารธรรมเป็นเอกภาพ เข้าใจง่าย มีแบบอย่างในการนำไปปฏิบัติอย่างชัดเจน ช่วยให้ธรรมะสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในช่วงเวลานั้นอย่างยิ่ง

การวางโครงสร้างดังกล่าว ผู้ศึกษาการแต่งพระธรรมเทศนาในปัจจุบันมักสรุปว่าเป็นไปตามแบบโครงสร้างการเทศน์หรือเรียงความแก่กระทุ้งธรรมที่มีเนื้อหา 3 ส่วน ได้แก่ อุเทศ นิเทศ และปฏินิเทศ แต่การอธิบายดังกล่าวนี้มีข้อจำกัด เพราะเป็นการนำความรู้ปัจจุบันไปอธิบายตัวบทพระธรรมเทศนาในอดีตที่เกิดขึ้นก่อน ซึ่งการอธิบายเช่นนี้อาจทำให้ละเลยสิ่งที่ปรากฏจริงในตัวบทได้ประการหนึ่ง และทำให้ไม่เห็นความสืบเนื่องในการแต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกขา โดยสนใจว่าการวางโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีดังกล่าวมีความเป็นมาอย่างไร มีการสืบทอดวิธีการเผยแพร่การตีความและการขยายความคำสอนของพระพุทธองค์ตามโครงสร้างอย่างไร ซึ่งในบทความนี้จะแสดงรายละเอียดแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. ความเป็นมาของโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกขา
2. โครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกขา

ดังนั้นจะนำเสนอในส่วนผลการวิจัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกขาในรัชกาลที่ 5
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกขาในรัชกาลที่ 5

บททวนวรรณกรรม

การศึกษาพระธรรมเทศนาในฐานะวรรณกรรมมีผู้ศึกษาไว้จำนวนหนึ่ง โดยพบการศึกษาใน 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรกเป็นการศึกษาตัวบทพระธรรมเทศนาด้วยทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ เช่น การศึกษาด้านภาษาศาสตร์สังคม ด้วยทฤษฎีชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร ในวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องการแต่งพระธรรมเทศนาทางวิทยุ: การศึกษาแนวชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร (Ruchirabha, 1994) การศึกษาตามแนววรรณคดีปริชานโดยศึกษาอุปลักษณะที่ใช้

อธิบายคำสอน ในวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง **อุปลักษณะเกี่ยวกับบรมธรรมในปาฐกถาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ** (Chiangchaovai, 2013) และการศึกษาด้านวาทกรรม ในวิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เรื่อง **วาทกรรมคำสอนของพุทธทาสภิกขุ** (Kunsuwan, 2010)

วิทยานิพนธ์ทั้ง 3 เรื่องนี้สนใจศึกษาตัวบทที่เป็นคำสอนทางพุทธศาสนา โดยนำตัวบทมาพิจารณาในฐานะวรรณกรรม ในวิทยานิพนธ์เรื่องแรกใช้ทฤษฎีชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารมาศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สื่อสารในการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ จากแต่เดิมที่พระธรรมเทศนาเคยเทศน์เฉพาะในพิธีกรรม โดยจากกรอบทฤษฎีดังกล่าวช่วยอธิบายให้เห็นว่า แม้สถานการณ์สื่อสารจะเปลี่ยนแปลงไป จนทำให้พระสงฆ์ต้องปรับการเทศน์ให้เหมาะสมกับสื่อสารทางวิทยุก็ตาม แต่การเทศน์ทางวิทยุยังรักษารูปแบบในการถ่ายทอดพระธรรมเทศนาไว้ได้อย่างครบถ้วน เพราะพบว่าการแสดงธรรมยังเป็นไปตามลำดับขั้นที่พบในพิธีกรรม

ส่วนในวิทยานิพนธ์เรื่องที่ 2 ซึ่งศึกษาอุปลักษณะในการสอนธรรมของพุทธทาสภิกขุพบว่า อุปลักษณะส่วนใหญ่ที่ท่านพุทธทาสใช้มาจากพระไตรปิฎก เพราะท่านเป็นผู้ศึกษาและยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า ผลการวิจัยดังกล่าวทำให้เห็นว่า พุทธทาสภิกขุใช้พระไตรปิฎกเป็นแหล่งอ้างอิงในการขยายความหรือตีความคำสอน แม้แต่ในการบรรยายธรรมซึ่งมีความเป็นทางการน้อยกว่าการแสดงพระธรรมเทศนาก็พบอุปลักษณะเช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกด้วย ส่วนการศึกษาวาทกรรมในวิทยานิพนธ์เรื่องที่ 3 ซึ่งศึกษาคำสอนของพุทธทาสภิกขุเช่นกัน พบว่าคำสอนของพุทธทาสภิกขุจำนวน 71 เรื่อง จากหนังสือชุมนุมข้อคิดอิสระ ชุมนุมเรื่องยาว ชุมนุมเรื่องสั้น

และตามรอยพระอรหันต์ เสนออุดมการณ์ในการสร้างสันติสุขและสันติภาพ ด้วยกระบวนการสร้างความเข้าใจตามหลักปณิธาน 3 ของตนเอง คือ 1. ให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงหัวใจศาสนาของตน 2. ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ 3. การนำโลกออกมาจากวัฏฏนิยาม

จะเห็นได้ว่า การศึกษาคำสอนทางพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางภาษาศาสตร์ตามที่ยกมาข้างต้น เห็นได้ถึงการสืบทอดและการสร้างสรรค์ลักษณะที่สืบทอดคือการที่ตัวบทแสดงให้เห็นถึงการยึดหลักคำสอนของพระพุทธรองค์ รวมถึงวิธีการอธิบายธรรมจากการใช้อุปมาอุปไมยเช่นเดียวกับที่พบในพระไตรปิฎก ส่วนลักษณะที่สร้างสรรค์คือการสอนธรรมประยุกต์ใช้สื่อตามยุคสมัยทั้งวิทยุและหนังสือ โดยไม่ได้สอนธรรมแก่ผู้ฟังโดยตรงเหมือนในครั้งพุทธกาล นอกจากนี้ ในการสร้างสรรค์พระสงฆ์ยังสามารถประยุกต์แนวทางการสอนเพื่อนำเสนออุดมการณ์ที่เข้ากับบริบทสังคมได้ เช่นที่ท่านพุทธทาสภิกขุประยุกต์แนวคำสอนเรื่องปณิธาน 3 มาใช้เป็นกรอบในการสอนธรรมทางพุทธศาสนาเพิ่มเติมขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนรู้ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก

ลักษณะที่สองเป็นการศึกษาด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางวรรณกรรม เช่น การศึกษากลวิธีการประพันธ์ ในวิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (Paenthongrong, 2003) วิทยานิพนธ์นี้ศึกษากลวิธีการประพันธ์ ทั้งการใช้ภาษาในระดับคำ ระดับความ และระดับประโยค ตลอดจนศึกษากลวิธีการนำเสนอ โดยพบว่า มีการสร้างเนื้อหาด้วยการแสดงเหตุผล การอ้างอิงตัวบุคคล สถานที่ การยกถ้อยคำ

สำนวน คำพังเพย และการเล่าเรื่องจากชาตค โดยด้านกลวิธีการนำเสนอ เป็นส่วนที่สอดคล้องกับการศึกษาในบทความนี้มากที่สุด เพราะผู้วิจัยพบว่า พระภิกษุผู้แสดงพระธรรมเทศนาใช้กลวิธีการนำเสนอตามหลักการเทศน์ ประกอบด้วยส่วนนำเรื่อง ส่วนดำเนินเรื่อง และส่วนลงท้าย โดยแต่ละส่วนมี ลักษณะย่อยที่แปรไปตามแต่ละพระธรรมเทศนา

กล่าวได้ว่าวิทยานิพนธ์ของสราวุธ แป้นทองรอง สอดคล้องกับการวิจัยในบทความฉบับนี้มากที่สุด โดยเฉพาะการวิเคราะห์กลวิธีในพระธรรมเทศนา แต่ผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ยังไม่ได้แสดงให้เห็นโครงสร้าง การแต่งพระธรรมเทศนาที่ชัดเจน ทั้งยังอธิบายพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี ด้วยโครงสร้างการเทศน์ในปัจจุบันซึ่งอาจทำให้ไม่เห็นโครงสร้างส่วนอื่นที่ ตามจริงแล้วกลมกลืนอยู่ในเนื้อหาได้ เหตุนี้ การได้ศึกษาตัวบทพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีอื่น ๆ อาจทำให้เข้าใจโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนา ที่ชัดเจนขึ้นได้

จะเห็นได้ว่า การศึกษาตัวบทพระธรรมเทศนายังไม่ได้มีผู้ศึกษาไว้ มากนักโดยเฉพาะในเรื่องโครงสร้างการประพันธ์ แต่การศึกษาที่ผ่านมาเป็น เครื่องยืนยันในการศึกษาพระธรรมเทศนาในฐานะวรรณกรรม และอาจใช้เป็น แนวทางในการศึกษาโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีได้ ดังจะได้วิเคราะห์ในบทความนี้อย่างละเอียดต่อไป

วิธีการดำเนินวิจัย

วิธีการศึกษาเริ่มจากการกำหนดขอบเขตข้อมูลพระธรรมเทศนา โดยศึกษาพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถกถาในรัชกาลที่ 5 ที่เทศน์ใน พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากนั้นจึงทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโครงสร้าง การตีความและขยายความพุทธพจน์จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ และศึกษา ตั๋วบทพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถรอย่างละเอียดเพื่อวิเคราะห์ โครงสร้างการประพันธ์ และศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตีความและ ขยายความคำสอนทางพุทธศาสนาอื่น ๆ ประกอบด้วย เพื่อหาความสอดคล้อง ของโครงสร้างการประพันธ์ที่ใช้ในการขยายความคำสอนทางพุทธศาสนา

สุดท้ายจึงสรุปและอภิปรายผลเพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้าง การประพันธ์ที่พบตามที่ได้ศึกษาไว้

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถร พระนิพนธ์สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 13 พุทธศักราช 2512 รวม 11 พระธรรมเทศนา

ผลการวิจัย

ในบทความนี้จะแสดงรายละเอียดแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1. ความเป็นมาของโครงสร้างของการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถร และ 2. โครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสเถร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความเป็นมาของโครงสร้างของการแต่งพระธรรมเทศนา พระมงคลวิเสสเถร

การอธิบายพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมีมาแต่ครั้งพุทธกาล ด้วยเพราะบางครั้งพระพุทธองค์แสดงธรรมไว้เพียงย่อเยื้อง การขยายความ

พระสูตรให้เข้าใจจึงต้องอธิบายขยายความเพิ่มเติม เพื่อให้ผู้ศึกษาพระธรรมเข้าใจสารธรรมได้อย่างถูกต้อง

การขยายความเพื่ออธิบายความสารธรรมในพระสูตรต่าง ๆ นั้น เป็นที่มาของคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา โดยเรียกพระเถระผู้แต่งขยายความกลุ่มนี้ว่าพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งมักมีผู้เข้าใจว่าพระอรรถกถาจารย์คือผู้ที่เกิดหลังสมัยพุทธกาล แต่ตามจริงแล้ว พระอรรถกถาจารย์นั้นมีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว และถือเป็นผู้ที่ช่วยขยายความคำสอนของพระพุทธองค์ให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น มีพระสารีบุตร พระอุบาลี พระมหากัจจายนะ และพระอานนท์ เป็นต้น

พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภกถานี้เป็นต้นทางพุทธศาสนา อีกประเภทหนึ่ง ที่นำพุทธพจน์มาขยายความเพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่มีพระเถระกล่าวว่าภคชนับเป็นการขยายความพุทธพจน์ด้วย “ การตีความย่อมมีบทบาทต่อการเทศน์ไม่น้อย เพราะการตีความเป็นการอธิบายขยายความข้อธรรมที่ผู้เทศน์ยกขึ้นมาแสดงให้แจ่มแจ้ง ทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาแห่งข้อธรรมนั้นอย่างชัดเจน ” (Phra Dhammakittiwong, 2007, p. 18) ในบทความนี้จึงศึกษาพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภกถาในฐานะที่เป็นงานเขียนที่แต่งขยายความพุทธพจน์ประเภทหนึ่ง ซึ่งย่อมใช้การตีความและขยายความเพื่ออธิบายพุทธพจน์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธ์กับทั้งพระราชพิธีที่จัดขึ้น และให้สัมพันธ์กับผู้ฟังคือพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ด้วย

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่การตีความเป็นชนบทที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล และพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภกถานี้เป็นหนึ่งในต้นทางที่เกิดจากการตีความทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน ในบทความนี้จึงมุ่งอธิบายให้เห็นโครงสร้าง

การตีความคำสอนของพระพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เพื่อให้เห็นต้นทางของการวางโครงสร้างพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 โครงสร้างการตีความสารธรรมในครั้งพุทธกาล

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ขั้นต้นทางพระพุทธศาสนาของนิกายเถรวาท เกิดจากการทำสังคายนาพระธรรมวินัยของพระเถรานุเถระมาแต่ครั้งพุทธกาล ในการตีความและขยายความสารธรรมในพระไตรปิฎกพบว่ามีกรวางโครงสร้างที่ยกข้อธรรมขึ้นเป็นประเด็น และขยายความข้อธรรมเหล่านั้นอยู่ก่อนแล้ว โดยการตีความและขยายความนี้ มีหลักสำคัญคือการยกหัวข้ออันเป็นพุทธศาสนสุภาษิตขึ้นก่อน จากนั้นจึงขยายความประเด็นที่ยกมาเพื่อแสดงรายละเอียด ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

ในพระวินัยปิฎกพบว่าส่วนที่ยกขึ้นเป็นประเด็นธรรมนั้นคือ “สิกขาบททั้งหลายเป็นบพทอุเทศ บทที่ขยายความคือสิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์” ในพระสุตตันตปิฎก เช่น “ในวิภังค์วรรค แห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสก์ คือมีคำอุเทศและวิภังค์ปรากฏในพระสูตรถึง 4 พระสูตร ในวรรคเดียวกัน ในตอนท้ายแห่งพระสูตรได้นำอุเทศนั้นมาเป็นบทสรุปจบทุกครั้ง” ส่วนในพระอภิธรรมปิฎกที่พบโครงสร้างว่า มีคำ “มาติกา อุเทศ นิทเทศ วิภังค์ บทภาชนีย์ รวมอยู่ด้วย จึงทำให้มองเห็นว่ามีการตีความขยายความ เพราะการอธิบายในสิ่งที่เป็นนามธรรม บุคคลบางจำพวกอาจเข้าใจได้ง่ายแต่บางจำพวกไม่อาจเข้าใจได้จึงต้องมีการขยายความ” (Suphason, n.d., pp. 12, 14, 18)

จึงกล่าวได้ว่า การตีความและขยายความเพื่ออธิบายในพระไตรปิฎก เช่นนี้ อยู่ภายใต้โครงสร้างของการยกประเด็นขึ้นเป็นบทตั้งก่อน จากนั้นจึงขยายความประเด็นธรรมนั้นให้ชัดเจนด้วยแยกศัพท์ แยกประเภทธรรม

พร้อมยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบ ตลอดจนขยายความให้ครอบคลุม และเก็บประเด็นมาสรุปความอีกครั้ง ซึ่งวิธีการดังกล่าวข้างต้นมีชื่อเรียกกันไป ตามแต่ละปฏิภ

โครงสร้างที่พบในพระไตรปิฎกนี้ กล่าวได้ว่าเป็นแบบอย่างในการ วางโครงสร้างการประพันธ์เพื่อขยายความ โดยมีจุดประสงค์เพื่อช่วยให้ ผู้ศึกษาธรรมเข้าใจสารธรรมในพระพุทธานุศาสนามากขึ้น ซึ่งพบว่าพระเถระใน ครั้งพุทธกาล ได้ใช้โครงสร้างเช่นเดียวกันนี้แต่งคัมภีร์เพื่อขยายความ พุทธศาสนสุภาษิตที่ยกมาศึกษาด้วย มีผลงานของพระสารีบุตร และ พระมหากัจจายนะ เป็นต้น

พระสารีบุตรเป็นพระเถระสำคัญรูปหนึ่งที่มีความแม่นยำในคำสอน ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระสาวกผู้มีปัญญา มาก สามารถจัดหมวดหมู่ข้อธรรมของพระพุทธองค์ได้อย่างเป็นระบบ ดังปรากฏในสังคีตสูตรที่จำแนกพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ออกเป็น 10 หมวดใหญ่ ช่วยให้ผู้ศึกษาพระธรรมจดจำคำสอนได้สะดวก นอกจากนี้ ยังแต่งคัมภีร์ขึ้นเพื่อขยายความข้อธรรมให้ผู้ศึกษาธรรมเข้าใจได้ง่ายขึ้น

คัมภีร์นิทเทส เป็นหนึ่งในพระไตรปิฎกของไทย หมวดพระ สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย แต่งด้วยร้อยแก้ว ลักษณะคัมภีร์เป็นคัมภีร์แนว อรรถกถา² ที่ขยายความพระสุตตันตปิฎก กล่าวได้ว่า “คัมภีร์นิทเทสเป็น คัมภีร์แก้อรรถที่ยากที่สุดในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จัดได้ว่าเป็นอรรถกถาที่ เก่าที่สุด” (Photinantha, 2000, p. 88) และโดยโครงสร้างของคัมภีร์นิทเทส แล้ว “โครงสร้างและวิธีการอธิบายคล้ายคลึงกับการอธิบายความในบางส่วน

² อรรถกถาในที่นี้ หมายถึง การมุ่งขยายความสารธรรมของพระพุทธองค์ ไม่ได้หมายถึง คัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่แต่งขึ้นหลังสมัยพุทธกาล

ของพระไตรปิฎกเช่น สิกขาบทวิภังค์ในพระวินัยปิฎก การขยายความแบบ อุเทศ และ วิภังค์ ใน มัชฌิมนิกาย ” (Na Bangchang, 1986, p. 122) โดยโครงสร้างดังกล่าวนี้เหมือนกับในพระไตรปิฎก 2 ส่วนคือ “อุเทศซึ่งแสดง ข้อความที่จะอธิบาย และนิเทศคือคำอธิบายซึ่งเป็นแบบแผนเดียวกัน ตามลำดับ” (Tansrisook, 2007, p. 94)

วิธีการอธิบายขยายความในคัมภีร์ตามโครงสร้างนี้ พระสารีบุตรจะ ยกพุทธศาสนสุภาษิตมาเป็นบทอุเทศเพื่อแสดงข้อธรรมของพระพุทธรองค์ที่ อ้างถึง จากนั้นจึงแสดงส่วนนิเทศเพื่ออธิบายศัพท์แต่ละบท และเมื่อจบ คำอธิบายจะลงท้ายบทว่า “นิเทศ” เพื่อแสดงว่าประเด็นธรรมนั้นได้ขยาย ความมาจากตอนใด

ตัวอย่างเช่นการขยายความ **กามสูตรที่ 1** จะยกพุทธศาสนสุภาษิต ขึ้นก่อน จากนั้นจึงขยายความและอธิบายรายละเอียดด้วยวิธีการอธิบาย 2 วิธี คือ 1. การอธิบายศัพท์ เพื่อให้เข้าใจความหมายของศัพท์ที่ชัดเจน และเข้าใจ ความหมายของคำนั้้นจากมิติต่าง ๆ และ 2. การขยายความ เพื่อให้เข้าใจ สารธรรมมากขึ้นทั้งส่วนที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยการขยายความจะ อ้างอิงพุทธพจน์ประกอบการอธิบายทุกครั้ง ทำให้การอธิบายน่าเชื่อถือและ เป็นไปตาม คำสอนของ พระพุทธรองค์ และลงท้ายการอธิบายว่า **“จบกามสูตรนิเทศที่ 1”** เป็นต้น โดยในการขยายความหรือนิเทศนั้น อาจมีการสรุปและขยายความด้วยปฏินิเทศซึ่งช่วยขยายความสารธรรมนั้น ให้กระจ่างขึ้นจนกว่าจะครบรายละเอียด

ส่วนพระมหากัจจายนะเป็นพระเถระรูปสำคัญอีกรูปหนึ่ง พระพุทธรองค์ยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระสาวกผู้จำแนกอรุณแห่ง ภาสิตโดยย่อให้พิสดาร เหตุที่ได้รับยกย่องเช่นนี้เพราะพระมหากัจจายนะได้

แต่งปกรณ์เพื่อวางแนวทางการขยายความสารธรรมอย่างเป็นระบบ มีคัมภีร์สำคัญจำนวน 6 เล่ม³ โดยเล่มที่อธิบายหลักธรรมวินัยโดยตรงชื่อ**เนตติปกรณ์** และ**เปฏโปกเทศปกรณ์** ซึ่งทั้ง 2 คัมภีร์นี้ แม้ไม่ได้อยู่ในพระไตรปิฎกของไทย แต่พบว่าพระไตรปิฎกของพม่าได้บรรจุให้คัมภีร์ทั้งสองนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกในประเทศของตนด้วย “ดังนั้น(พระไตรปิฎก)ของพม่าจึงมีเพิ่มจากเรา 2 คัมภีร์ คือเนตติปกรณ์และเปฏโปกเทศปกรณ์” (Somdet Phra Buddhakosajarn (Prayudh Payutto), 2018, p. 81) การยกคัมภีร์ที่ใช้เป็นแนวการตีความมาเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการตีความและขยายความพุทธศาสนสุภาษิต เป็นคัมภีร์ที่นักยเถรวาทให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

คัมภีร์เนตติปกรณ์วางโครงสร้างการขยายความโดยใช้โครงสร้างอูทเทศ นิทเทศ และปฏินิทเทศ เป็นหลักเช่นเดียวกับ**คัมภีร์นิทเทศ** โดยในคัมภีร์นี้มีโครงสร้างใหญ่⁴ เป็น 4 ส่วน ได้แก่

1. สังคหวาระ เป็นปริเฉद्य่อความที่สรุปความเนื้อหาของคัมภีร์ไว้ เป็นเหมือนบทนำ โดยกล่าวว่าจะจำแนกความในคัมภีร์เป็น 3 ส่วน คือ

³ คัมภีร์ 6 เล่ม คือ 1) กัจจายนปกรณ์ หรือ กัจจายนคันทะ 2) นิรุตติคันทะ 3) จุลลนิรุตติคันทะ 4) ยมกคันทะ 5) เปฏโปกเทศ และ 6) เนตติปกรณ์ คัมภีร์ 4 เล่มแรกเป็นคัมภีร์ด้านไวยากรณ์ มุ่งอธิบายหลักภาษา ส่วน 2 เล่มหลังเป็นคัมภีร์อธิบายพระธรรมวินัย

⁴ คำ “โครงสร้างใหญ่” ในที่นี้และตลอดทั้งบทความ หมายถึง โครงสร้างที่เป็นแกนในการแต่งพระธรรมเทศนา ใช้คำนี้เพื่อให้เข้าใจถึงการแบ่งสัดส่วนในการลำดับเรื่องเป็นหลัก โดยไม่ได้เน้นที่โครงสร้างย่อยที่อยู่ภายใต้โครงสร้างใหญ่ ซึ่งอาจมีโครงสร้างย่อยที่แปรไปตามแต่ละตัวบทอีกชั้นหนึ่งและไม่ได้เป็นประเด็นศึกษาในบทความนี้

“อุทเทสวาระว่าด้วยบทตั้ง 3 บท นิทเทสวาระ ว่าด้วยบทอธิบาย 3 บท และปฏินิทเทสวาระ ว่าด้วยบทบทวนโดยพิสดาร” (Sriwaratit, 2002, p. 8)

2. อุทเทสวาระ แสดงหัวข้อสารธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นบทอุทเทสว่า ประกอบด้วยหาระ 16 นัย 5 มูลบท 18

3. นิทเทสวาระ แสดงความหมายของหัวข้อสารธรรมที่ตั้งไว้ในอุทเทส

4. ปฏินิทเทสวาระ อธิบายความหมายและลักษณะการตีความตามที่ตั้งไว้ในอุทเทส โดยยกพุทธพจน์มาประกอบการอธิบายโดยละเอียด

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างการตีความและการขยายความเพื่ออธิบาย สารธรรมที่ยกประเด็นธรรมและขยายความธรรมะอันประกอบด้วย อุทเทส (ตั้งหัวข้อ) นิทเทส (ขยายและแสดงความหมาย) และปฏินิทเทส (อธิบายความหมายเพิ่มเติมโดยละเอียด) นั้น เป็นโครงสร้างการประพันธ์ที่มีมาแต่ ครั้งพุทธกาล ปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและในผลงานของพระเถระรูปสำคัญที่ นำหลักการดังกล่าวมาใช้แต่งคัมภีร์เพื่อขยายความสารธรรมของพระพุทธองค์

1.2 โครงสร้างการขยายความสารธรรมชั้นอรรถกถา⁵

สืบมาในชั้นอรรถกถา การแต่งคัมภีร์ชั้นอรรถกถานี้พระอรรถกถาจารย์ จะเพิ่มโครงสร้างเข้าไปเพื่อให้การอธิบายสารธรรมของในชั้นอรรถกถา

⁵ คำ “อรรถกถา” ในที่นี้หมายถึงอภินวอรรถกถา ซึ่งเป็นการกำหนดโดยยุค ใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่ารายละเอียดในส่วนนี้คือสิ่งที่เกิดขึ้นหลังสมัยพุทธกาล โดยแบ่งเป็น 2 ยุค ได้แก่ โปราณอรรถกถาและอภินวอรรถกถา อภินวอรรถกถานี้คืออรรถกถาที่พระพุทธโฆसाจารย์ พระพุทธทศตะ พระธรรมपालะ พระอุปเสนะ และพระมหานามะ เป็นต้น แปลและเรียบเรียงขึ้น โดยเริ่มยุคนั้นนับแต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้นมา อ่านเพิ่มเติมได้ที่วรรณคดีบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Lecturers of Mahachulalongkorn Buddhist University, 2012, p. 51)

อ่านเข้าใจและราบรื่นยิ่งขึ้น ในอรรถกถาที่เป็นที่รู้จักและเป็นแบบเรียน
ของคณะสงฆ์ไทยเช่นอรรถกถาธรรมบทของพระพุทธโฆสาจารย์⁶
วางโครงสร้างใหญ่เป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนคันถารัมภกถา ว่าด้วยคำนมีสการของผู้แต่ง แสดง
จุดมุ่งหมายในการพรรณนาเนื้อความ

2. ส่วนดำเนินเรื่องพร้อมขยายความ ประกอบด้วย 4 ส่วนย่อย เพื่อ
ดำเนินเรื่องในแต่ละเรื่อง ได้แก่ ปัจจุบันวัตถุเป็นส่วนแสดงการเริ่มเรื่อง เพื่อให้
มีเหตุที่พระพุทธองค์แสดงธรรม อดีตวัตถุเป็นส่วนแสดงกรรมในอดีตของ
บุคคล คาถาเป็นส่วนแสดงบทร้อยกรองที่ยกมาจากธรรมบท และเวยายกถา
เป็นส่วนแสดงการแปลความด้วยการอธิบายคำ

3. ส่วนนิคมกถา ว่าด้วยการกล่าวสรุปจำนวนเรื่อง คำอุทิศของ
ผู้แต่งเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และแสดงคุณสมบัติและ
ความสามารถของพระพุทธโฆสาจารย์

จะเห็นได้ว่า ในการขยายความขึ้นอรรถกถานี้ พระอรรถกถาจารย์
มุ่งอธิบายเรื่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาสารธรรมเข้าใจเรื่องโดย
ไม่ติดขัด โดยวางโครงสร้างใหญ่เพิ่มอีก 2 ส่วน ได้แก่ ส่วน “อารัมภกถาหรือ
คันถารัมภกถา” เพื่อให้มีส่วนเกริ่นนำที่สมบูรณ์ ผู้ศึกษาคัมภีร์เข้าใจได้ว่า
เรื่องที่กำลังจะศึกษาต่อไปนั้นเป็นเรื่องใด แต่งโดยใคร และเมื่อขยายความ

⁶ พระพุทธโฆสาจารย์ หรือ พระพุทธโฆสะ เป็นพระอรรถกถาจารย์ที่มีชีวิตอยู่ราวพุทธ
ศตวรรษที่ 10 เป็นผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาหลายเล่ม ที่รู้จักแพร่หลายมากที่สุดเล่มหนึ่ง
คัมภีร์วิสุทธิมรรค ในบทความนี้สะกดชื่อพระอรรถกถาจารย์ตามแบบบาลี เพื่อไม่ให้
สับสนกับ “สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์” ซึ่งเป็นชื่อสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ไทย

จบแล้วจะปิดเรื่องด้วยส่วน “นิคมณฑล” เพื่อสรุปประเด็น กล่าวถึงเจตนาในการแต่ง และกล่าวอวยพร ทั้งหมดนี้เพื่อร้อยเรียงเรื่องทั้งหมดให้มีเอกภาพ ลักษณะการขยายความเช่นนี้พบทั่วไปในการแต่งอรรถกถาขยายความคัมภีร์

พระอุปเสนามหาเถระ พระอรรถกถาจารย์ชาวลังกาผู้แต่งคัมภีร์ **สัทธัมมปัชโชติกา**⁷ อรรถกถานิเทศ ขยายความคัมภีร์นิเทศอีกชั้นหนึ่ง ได้เพิ่มโครงสร้างส่วนอรัณยกถาเข้าในโครงสร้างใหญ่ เพื่อขยายความให้อ่านความได้ราบรื่นชัดเจนขึ้น ดังตัวอย่างอรัณยกถาว่า

ข้าพเจ้าขอนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระชินเจ้าพระองค์
นั้น ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง และพระธรรมอันสูงสุด ทั้งพระสงฆ์
ผู้ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า ก็ธรรมจักรใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
โดยย่อ พระสารีบุตรผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระศาสดา
ผู้เกิดแต่องค์พระชินเจ้า จำแนกธรรมจักรนั้นเป็นส่วน ๆ กล่าว
มหานิทเทศ⁸ ซึ่งชื่อว่าเป็นปาฐะประเสริฐและวิเศษ ... จักเริ่ม
พรรณนามหานิทเทศโดยย่อ ด้วยความนับถือมากใน
พระสัทธรรม มิใช่ประสงค์จะยกตน ข้าพเจ้าจักกล่าวอรรถกถา
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชนและเพื่อความดำรงอยู่นานแห่ง

⁷ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงผู้แต่งคัมภีร์ **สัทธัมมปัชโชติกา** ว่าพบหลักฐานว่าอาจเป็นพระอุปเสนาเถระ แต่ในบางหลักฐานว่าเป็นพระอุปติสเถระ โดยงานชิ้นนี้เป็นภาษาบาลีโดยถือตามแนวอรรถกถาเก่าภาษาสิงห์ เพื่ออธิบายความในคัมภีร์นิเทศ อ่านเพิ่มเติมได้ที่ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (Somdet Phra Buddhakosajam (Prayudh Payutto), 2018, p. 469)

⁸ ในสมัยอรรถกถา ยังไม่ได้แยกคัมภีร์นิเทศออกเป็นคัมภีร์มหานิทเทศและคัมภีร์จุฬนิเทศ แต่เรียกรวมเป็นคัมภีร์เดียวว่า “นิเทศ” หรือ “มหานิทเทศ” (Na Bangchang, 2013, p. 526)

พระสังฆธรรม ขอท่านสัตบุรุษทั้งหลายจงฟังสังฆัมมปชโชติกา
โดยเคารพและจงทรงจำไว้ด้วยดีเถิด (Sutta Pitaka Khuddaka
Nikāya Maha Niddeśa, 1984, p. 33)

นอกจากนี้ ยังระบุว่า จะขยายรายละเอียดเป็น 3 ส่วน คือ อุทเทส
นิทเทส ปฏินิทเทส ตามการวางแบบไว้ในคัมภีร์นิทเทสของพระสารีบุตร
แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างในการแต่งคัมภีร์เพื่อขยายความว่ามีความสำคัญ
ดังความว่า

เพราะมหานิทเทสนี้เป็นคัมภีร์ลึกซึ้ง เพื่อให้คัมภีร์
มหานิทเทสนี้ดำรงอยู่ในโลกสืบกาลนานนี้เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก
ในมหานิทเทสนั้น กามสูตรเป็นสูตรแรก แม้ในกามสูตรนั้น
คาถาว่า กามํ กามยนานสส ดังนี้ เป็นคาถาแรก การพรรณนานั้น
ตั้งไว้ตามส่วนคือ อุทเทส นิทเทส ปฏินิทเทส (Sutta Pitaka
Khuddaka Nikāya Maha Niddeśa, 1984, p. 47)

นอกจากคัมภีร์สังฆัมมปชโชติกาของพระอุปเสนะแล้ว ในคัมภีร์
เนตติอรรถกถา ขุททกนิกาย แต่งโดยพระธรรมปาละ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ขยาย
ความคัมภีร์เนตติปกรณ์ก็พบการเพิ่มส่วนคันทารัมภกถาในโครงสร้างใหญ่
เช่นกัน ดังตัวอย่าง

ข้าพเจ้า (พระอาจารย์ธรรมปาละ) ขอถวายวันทาพระ
ผู้เป็นนาถะ ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงถึงฝั่งแห่ง
ญะยะสาคร ทรงมีพระธรรมเทศนามีนัยอันละเอียดลึกซึ้งทั้ง
วิจิตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงบริบูรณ์ด้วยวิชาและ
จรรยา ทรงนำสัตว์ออกจากโลกได้โดยพระธรรมใด ข้าพเจ้า
ขอถวายวันทาพระธรรมนั้นอันสูงสุด ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทรงบูชาแล้ว พระอริยสงฆ์ได้สมบุรณ์ด้วยสี่ลาภิคุณ ตั้งอยู่แล้วใน
มรรคและผล ข้าพเจ้าขอถวายวันทาพระอริยสงฆ์นั้นผู้เป็น
เนื่อนาบุญยอดเยี่ยมฯ (Dhammapāla, 1987, pp. 1-2)

นอกจากนี้ ในคัมภีร์สัทธัมมปิยโชติกา พระอุปเสนเถระยังแสดง
นิคมณกาลาไว้เมื่อแต่งอรรถกถาบทเทศจบด้วย เพื่อแสดงที่มาของคัมภีร์
ชื่อผู้แต่งอรรถกถา สถานที่ พระนามพระมหากษัตริย์ที่เป็นอัครศาสนูปถัมภ์
ตลอดจนชื่อคัมภีร์อรรถกถานั้น ดังความว่า

คัมภีร์มหานิทเทศนั้นใด อันพระเถระผู้เป็นใหญ่แห่ง
บุตรของพระสุคตเจ้าผู้ยินดียิ่งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ผู้มีคุณมั่นคง
จำแนกไว้ดีแล้ว อรรถกถาใดแห่งคัมภีร์มหานิทเทศนั้น ที่ข้าพเจ้า
(ผู้แต่ง) อาศัยนัยของอรรถกถาก่อน ๆ ปรารภแล้วตาม
ความสามารถ อรรถกถานั้นเข้าถึงความสำเร็จแล้ว...พระราชา
ทรงพระนามว่า กิตติเสน เป็นนักเขียน ทรงมีพระจริยาวัตร
งดงาม สมบุรณ์ด้วยความประพฤติ สะอาด ทรงประกอบในกุศล
ธรรม ทรงให้สร้างบริเวณมีต้นไม้ที่มีร่มเย็น พรั่งพร้อมด้วยธาร
น้ำล้อมด้วยรั้วไม้

พระมหาเถระชื่อว่าอุปเสน ผู้อยู่ในบริเวณกว้าง
เป็นนักเขียน ประกอบด้วยกุศลธรรม พระกิตติเสนราชาทรง
ถวายบริเวณแก่พระอุปเสนมหาเถระนั้น พระอุปเสนเถระ ผู้มีศีล
มั่นคง เป็นครู อยู่ในบริเวณนั้นได้รวบรวมคัมภีร์สัทธัมมปิยโชติ
กาไว้... ขอชาวโลกจงได้ลิ้มรสแห่งพระสัทธรรมของพระทศพล
เจ้าจงบรรลู่ถึงความสุขที่ไม่มีมลทินด้วยความสะดวกนั้นเทียว
(Sutta Pitaka Khuddaka Nikāya Culla Niddesa, 1984, pp. 739-740)

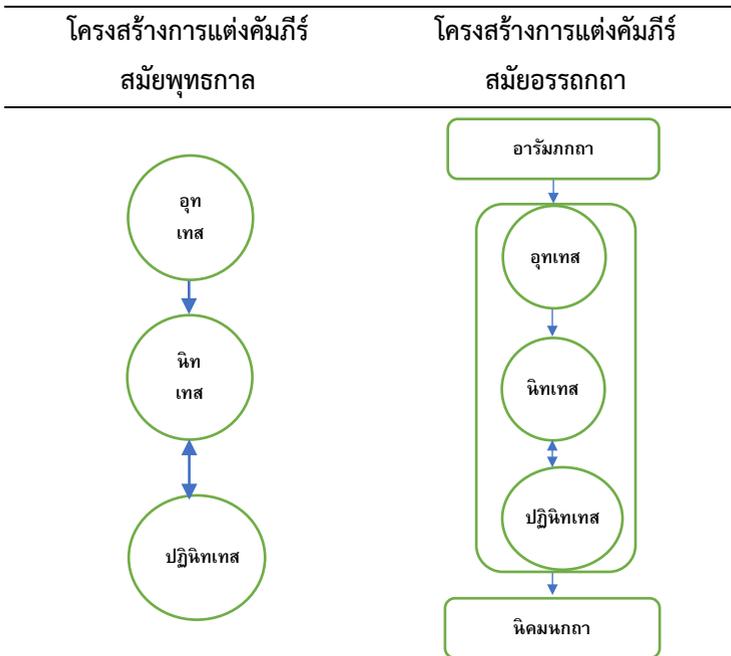
ลักษณะการแต่งนิคมกถานี้สอดคล้องกับในเนตติอรรถกถาของ
พระธรรมปาละ ความว่า

พระคัมภีร์เนตติปกรณ์ใด พรรณนาความแห่ง
นวังคส์ตฤศาสน์ มีวินิจฉัยหมจดติทั้งในหระ นยะ และปฏิฐาน
เป็นคัมภีร์ที่ลึกซึ้งละเอียดที่พระมหาเถระ มหากัจฉายนะ ผู้เป็น
ปราชญ์ มีความเชี่ยวชาญได้จำแนกไว้ พระคัมภีร์เนตติปกรณ์นั้น
มีอรรถกถาใดเป็นการอธิบายความที่ข้าพเจ้า(พระธรรมปาละ)
ผู้สังกัด ณ วิหารที่พระเจ้าธรรมมาโคกมหาราชสร้างถวาย ใกล้ท่า
อันมีชื่อว่านาคะ เป็นสถานที่อย่างลงแห่งพระสัทธรรมได้เริ่ม
รจนาไว้ เพื่อความดำรงอยู่สืบกาลนาน อรรถกถานี้ประกาศ
ความ โดยครบถ้วนแห่งพระสูตรอันเป็นอุทาหรณ์ และลักษณะ
ทั้งหลาย มีข้อวินิจฉัยไม่สับสนได้จบบริบูรณ์แล้ว โดยพระบาลี
27 ภาณวาร ด้วยประการฉะนี้ ... โดยอานุภาพแห่งบุญนั้นขอให้
สรรพสัตว์จงหยังลงสู่พระศาสนาของพระโลกนาถ แล้วเป็นผู้มี
ส่วนแห่งวิมุตติรสด้วยการปฏิบัติคุณธรรมมีศีลเป็นต้นอันบริสุทธิ์
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงดำรงอยู่ในโลก
ตลอดกาลนาน (Dhammapāla, 1987, pp. 456-457)

จากหลักฐานข้างต้นทำให้เห็นว่า ในการแต่งคัมภีร์เพื่อขยายความ
พระสูตรของพระพุทธองค์ ในขั้นแรกตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์
ของพระเถระครั้งพุทธกาลนั้น โครงสร้างใหญ่ในการขยายความพุทธพจน์มี
3 ส่วน ประกอบด้วย อุทเทส นิทเทส ปฏินิทเทส สืบมาพระอรรถกถาจารย์
ในลังกาได้เพิ่มโครงสร้างส่วนอารัมภกถาหรือคั่นถารัมภกถาขึ้นในส่วนต้น
และนิคมกถาในส่วนสุดท้าย เป็นโครงสร้างใหญ่ 5 ส่วน ประกอบด้วย

อาร์มภกกา อุทเทศ นิตเทศ ปฏินิทเทศ และนิคมนกกา เพื่อให้ผู้ศึกษาคัมภีร์เข้าใจสารธรรมในเรื่องได้มากขึ้น โดยสามารถสรุปโครงสร้างใหญ่ในการแต่งคัมภีร์ตีความและขยายความได้ดังแผนผังดังต่อไปนี้

Table 1: The comparison of the sermons' composition structures in the Buddha's lifetime and the Uttakatha period

ลูกศร \rightarrow คือการดำเนินเรื่องต่อกันไปตามลำดับส่วนของโครงสร้างของเรื่อง

ลูกศร \leftrightarrow คือการดำเนินเรื่องโดยขยายความเรื่องร่วมกันระหว่างนิตเทศกับปฏินิทเทศ (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมได้ที่ตารางที่ 2)

โดยโครงสร้างข้างต้นมีเนื้อหาของโครงสร้างตามตาราง ดังต่อไปนี้

Table 2: The sermons' composition structures related to the Utthakatha tier

ลำดับ	ชื่อโครงสร้างหลัก	ลักษณะโครงสร้าง	เนื้อหาตามโครงสร้าง
1.	อาร์มภกถา	ส่วนต้น, ส่วนเกริ่นนำ	เนื้อหาแสดงคำปรารภ คำเริ่มต้นหรือคำนำ ให้แก่น้ำเนื้อเรื่องที่จะแสดงต่อไปพร้อมทั้งแสดงชื่อผู้แต่ง ชื่อคัมภีร์ที่ขยายความ โดยเป็นส่วนที่พบในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา
2.	อุทเทศ	ส่วนหัวข้อ	เนื้อหาแสดงพุทธศาสนสุภาษิตที่ตั้งขึ้นเป็นประเด็นธรรม
3.	นิทเทศ	ส่วนเนื้อหา	เนื้อหามุ่งตีความและขยายความตามประเด็นธรรมที่ตั้งไว้
4.	ปฏินิทเทศ	ส่วนขยายความและสรุปความ	เนื้อหาแสดงการขยายความนิทเทศให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ด้วยการถาม-ตอบ เช่น คำว่า “กามนั้นเป็นไฉน?” เพื่อขยายความคำว่ากามให้กว้างขวางออกไปและทำในลักษณะเช่นนี้จนครบ สุตท้ายจึงสรุปความเนื้อหาในส่วนนิทเทศ
5.	นิคมนกถา	ส่วนจบความ	เนื้อหาแสดงส่วนสรุปของคัมภีร์ เจตนาผู้แต่ง คำสรรเสริญพระพุทธองค์ และคำอวยพร

โครงสร้างของการแต่งคัมภีร์ขยายความชั้นอรรถกถาดังสรุปในตารางข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าสืบมาจากการขยายความพุทธพจน์ตั้งแต่ครั้ง

พุทธกาล และน่าจะมีแพร่หลายมาแต่ครั้งวชิรญาณภิกขุ⁹ยังทรงพระผนวช ดังพบว่าทรงเน้นการศึกษาคัมภีร์เพื่อความถูกต้องในการตีความ พระพุทธศาสนา มีพระนิพนธ์ที่ทรงศึกษาคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อแต่งพระธรรมเทศนาคือพระธรรมเทศนาอุโบสถศีลภา เป็นต้น

ความสนใจศึกษาคัมภีร์ดังกล่าวได้รับสืบทอดมาตามพระเถระในกลุ่มของวชิรญาณภิกขุ โดยเฉพาะเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสผู้เป็นพระราชโอรสทรงวางระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยให้พระสงฆ์เรียนคัมภีร์อรรถกถาตามลำดับชั้นการศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้ภาษาบาลีให้แตกฉาน มีคัมภีร์อรรถกถาที่ใช้ศึกษา อาทิ อรรถกถาธรรมบท มังคลัตถปิณี ตติยสมันตปาสาทิกา (อรรถกถาพระวินัย) และคัมภีร์วิสุทธีมรรค

กอปรกับในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นอกจากการเรียนการศึกษาของสงฆ์ได้พัฒนาให้เป็นระบบยิ่งขึ้นแล้ว ยังพบว่ามีการศึกษา แพล และพิมพ์เผยแพร่อรรถกถาเพื่อเผยแพร่วรรณคดีทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

⁹ พระนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงพระผนวช ซึ่งวชิรญาณภิกขุเป็นผู้ตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้น นิกายนี้ตั้งขึ้นเพื่อความบริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัย ทั้งในการปฏิบัติ เช่น การบวชที่ในสีมาที่ถูกต้อง การห้ามจีวร การออกสำเนียงการสวดตามการออกเสียงภาษาบาลี ฯลฯ และมุ่งศึกษาคัมภีร์เพื่อความถูกต้องของคำสอน เพื่อแก้ปัญหาที่พระสงฆ์ชอบตีความคำสอนเอง ดังปรากฏในคำประกาศเทวทวาทกาลฉลองยุคของพระคณะธรรมยุตฯ แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร พุทธศักราช 2408 ว่า “ครั้งได้ทรงทราบวาลัทธิสมณะนั้นมากมูลวุ่นวายไปด้วย สัมโมหะวิหารเหมือนกับยืมจุกท่านมาหายใจจะพูดจาอันใดก็เป็นเหตุอหังการ เช่น อาจิมกับปิกกา ไม่ชี้แจงแสดงเหตุออกมาให้เห็นจริงได้ถือแต่ลัทธิของตนนั้นดันถือไปมิได้รู้ว่ามีผิดและชอบ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งปัญญา” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1961, p. 60)

ตามพระราชประสงค์และพระราชอุปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังปรากฏความในพระราชหัตถเลขาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่มีไปยังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า “ขอถวายพระพร พระราชหัตถเลขาวันที่ 11 เดือนนี้ได้รับพระราชทานแล้ว ในการพิมพ์พระบาฬีและอรรถกถาต่อไป กับพิมพ์พระบาฬีเป็นครั้งที่สองอีกนั้น อาตมาภาพรับฉลองพระเดชพระคุณตามพระราชประสงค์” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1929, p. 79) โดยในการแปลคัมภีร์อรรถกถาตามพระราชหัตถเลขานี้โปรดให้แปลนิบาตชาดก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1929, p. 84) ทรงมีพระราชดำริว่า

ความประสงค์ของหม่อมฉันอยากจะให้แปลลงเปน¹⁰ ภาษาไทย ให้คนไทยอ่านเข้าใจง่ายก็มีเป็น 2 อย่าง ใช้โวหารเก่าอย่างหนึ่ง คือ อย่างเช่นสำนวนมงคลที่ปนแปล ฤเปนสำนวนใหม่ก็ต้องเปนภาษาอย่างใหม่ควรจะใช้คำไทยในที่ที่ข้ง ถ้าไม่จำเป็นจะต้องใช้ภาษามคธ

จากการพัฒนาการเรียนของคณะสงฆ์และพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปมาระหว่างกันนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่าคณะสงฆ์ไทยรู้จักคัมภีร์อรรถกถาเป็นอย่างดี ทั้งยังแปลและถ่ายทอดความจากพระบาลีเป็นภาษาไทยได้ แสดงให้เห็นว่าคณะสงฆ์ต้องรู้จักโครงสร้างการแต่งอรรถกถาเพื่อตีความและขยายความแล้ว เพราะเมื่อแปลเป็นภาษาไทยย่อมต้องรักษาโครงสร้างการลำดับเรื่องจากคัมภีร์ต้นทางไว้ด้วย ทั้งสันนิษฐานได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าจะนำมา

¹⁰ รักษาตัวสะกดตามต้นฉบับ

ประยุกต์ใช้กับการแต่งเทศน์ในพระราชพิธี ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนานั้น นับเป็นการตีความคำสอนเพื่อเผยแพร่พุทธพจน์เช่นเดียวกับคัมภีร์อรรถกถา

2. โครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคณา

พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคณาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นพระธรรมเทศนาที่เทศน์ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา¹¹ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระนิพนธ์ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2453 รวม 11 พระธรรมเทศนา

พระธรรมเทศนาดังกล่าวนี้นั้นทรงเทศน์ถวายสืบเนื่องมา จนเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้นจึงได้รวบรวมพระธรรมเทศนาแต่งร้อยเป็นเรื่องเดียวกัน โดยแต่งอารัมภกถาได้ส่วนต้นเพียงครั้งเดียว และแต่งนิคมกถาไว้ตอนท้ายเพียงครั้งเดียวเช่นกัน ดังปรากฏในคำนำพระนิพนธ์ว่า

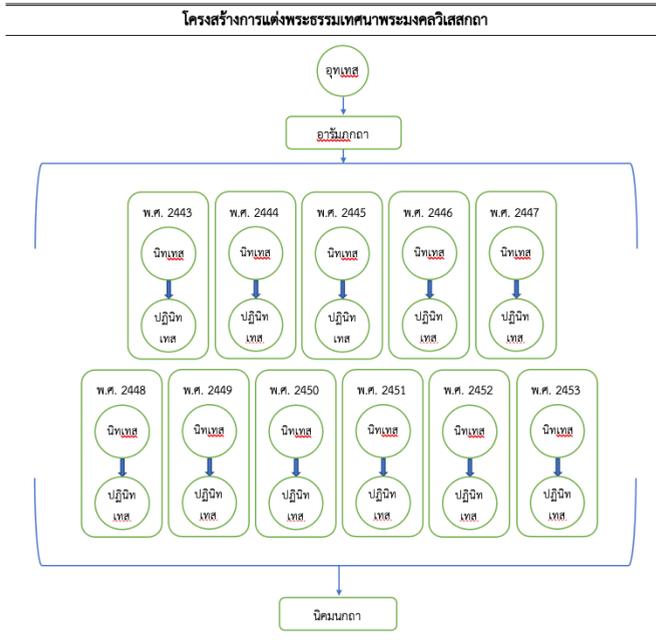
เมื่อร้อยเข้าเป็นเรื่องเดียว *อารัมภกถา* ได้เรียงไว้ข้างต้นวาระเดียว *คำถวายพระพรและคำขอพรแด่พระรัตนตรัย* ซึ่งเรียกว่า *อรหุ สมมาสมพุทโธ หรือ รตนตตยปภาวาทิยาจนกถา* ได้เรียงไว้

¹¹ พระธรรมเทศนาในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นอกจากพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคณาแล้ว ยังพบพระธรรมเทศนากันที่อื่นอีก โดยพบว่ามีพระธรรมเทศนามेतตสูตรของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทโว) อีก 1 พระธรรมเทศนาตกมาถึงปัจจุบันด้วย แต่เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระองค์ได้แต่งร้อยพระธรรมเทศนาที่ทรงนิพนธ์ทั้งหมดขึ้นเป็นชุดเดียวกัน เรื่องจึงมีเอกภาพและสัมพันธ์เป็นชุดเดียวกันบริบูรณ์แล้วจึงไม่ได้นำพระธรรมเทศนาอื่นมาศึกษาพร้อมกันในครั้งนี้

ช่วงท้ายคราวเดียว ในตอนกลางเรียงกถาที่ถายในศกนั้น ๆ เป็นลำดับไป มีเลขบอกศกไว้เป็นที่หมาย (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1969, p. ข)

จากคำนำพระราชนิพนธ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นการวางโครงสร้างใหญ่ในการประพันธ์แบบเดียวกับการแต่งคัมภีร์ของพระอรรถกถาจารย์ คือ นอกจากส่วนอุทเทสที่ยกคาถาขึ้นเป็นประเด็นธรรมก่อนแล้ว ทรงเสริมส่วนเกริ่นนำ คือ “อารัมภกถา” ด้วย หากแต่เมื่อนำมาใช้กับการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ประยุกต์ใช้โครงสร้างเดิมนี้ ให้เข้ากับสถานการณ์และวิธีการสื่อสารด้วยการเทศน์ โดย “สลับตำแหน่งโครงสร้าง” ให้เหมาะแก่การแสดงธรรมดั่งมีโครงสร้างการแต่ง ดังแผนผังต่อไปนี้

Table 3: The composition structures of the
 Phra Mongkol Wisetkatha sermons

ลูกศร → คือการดำเนินเรื่องต่อกันไปตามสัดส่วนของโครงสร้างของเรื่อง
 โดยโครงสร้างการแต่งข้างต้นมีเนื้อหาของโครงสร้างตามตาราง
 ดังต่อไปนี้

**Table 4: The detail of composition structures of the
Phra Mongkol Wisetkatha sermons**

ลำดับ	ชื่อโครงสร้าง หลัก	ลักษณะ โครงสร้าง	เนื้อหาตามโครงสร้าง
1.	อุทเทศ	ส่วนหัวข้อ	เนื้อหาแสดงพุทธศาสนา สุภาชิตที่ตั้งขึ้นเป็นประเด็น ธรรมตามพระราชพิธี
2.	อาร์มภกถา	ส่วนต้น, ส่วน เกริ่นนำ	เนื้อหาแสดงคำปรารภเรื่อง พร้อมระบุชื่อพระธรรมเทศนา เหตุการณ์ในชีวิตพระมหา- กษัตริย์ที่อำนาจให้เกิดพระ ราชพิธีขึ้น
3.	นิทเทศ	ส่วนเนื้อหา	เนื้อหาขยายความธรรมะที่อยู่ ภายใต้กรอบของบทอุทเทศ ที่ยกขึ้น
4.	ปฏินิทเทศ	ส่วนสรุปความ	เนื้อหาแสดงการจบพระธรรม เทศนาในแต่ละปี ลงท้ายเพื่อ แสดงการจบว่า “ตั้งได้รับ พระราชทานวิสขณมาฉะนี้”
5.	นิคมนภกถา	ส่วนจบความ	เนื้อหาแสดงส่วนสรุปของพระ ธรรมเทศนามงคลวิเสสภกถา ประกอบด้วย การขอพรและ อำนาจพร เป็นต้น

จากตารางข้างต้น สามารถอธิบายรายละเอียดตามโครงสร้าง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 อุทเทศ

อุทเทศเป็นส่วนแสดงข้อธรรมหลักของพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงยกขึ้นมาเป็นประเด็นธรรม แต่ด้วยเพราะเป็นการเทศน์ เนื้อหาในส่วนนี้จึงประกอบด้วย 2 ส่วน คือการตั้งนโมฯ และบทอุทเทศ โดยทั้ง 2 ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

นมตถุ สุตตสส

อายุ วรรณิ ยส กิตติ	สัคค อัจจากุสินตี
รติโย ปตถยาเนน	อุฬารา อปราปรา
อปปมาท ปัสสนติ	ปุญญกิริยาสุ ปณจิตา
อปปมตโต อุโถ อตเถ	อธิคณาติ ปณจิตโต
ทิวฐฐ ฐมเม จ โย อตเถ	โย จตเถ สมปรายิก
อตถาภิสมา ธิโร	ปณจิติตติ ปรุจจตติ.

(Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya
Vajiranavarorasa, 1969, p. 1)

2.1.1 บทนโมฯ เป็นบทสวดที่แสดงให้เห็นทราบว่ากำลังเข้าสู่พิธีกรรม ในพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภานี้ ขึ้นต้นบทอุทเทศว่า “นมตถุ สุตตสส” แปลว่า ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระพุทธองค์ สันนิษฐานว่าคือการขึ้นต้นบทนโมฯ ในพิธีการเทศน์ ซึ่งต้องสวดทุกครั้งก่อนแสดงพระธรรมเทศนา

บทนโมฯ นี้มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในหนังสือฎีกา
นโม (Panyapasut, 1929, p. 3) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นจากคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี
ฎีกาขุททกปาฐะ ปรมัตถโชติกา และนิทานสังยุตต์ อธิบายว่าบทนโมฯ นี้เกิด
จากเทวดา 5 องค์ เป็นผู้เริ่มกล่าวขึ้น องค์ละ 1 บท โดยบทนโมฯ นี้ใช้เขียนไว้
เป็นเบื้องต้นของพระคัมภีร์มาแต่เดิม ด้วยวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ
“1. เพื่อให้ชนกปราชญ์ได้แจ้งว่า การประพาดิเช่นนี้เป็นการประพาดิตตามอย่าง
วงศ์แห่งพระอริยเจ้าผู้ประเสริฐ 2. เพื่อป้องกันสรรพอันตราย 3. เพื่อชำระ
อชฌาสัยสันดานให้บริสุทธิ์ 4. เพื่อชีวิตเป็นแก่นสาร” (Na Bangchang,
2006, p. 20)

ด้วยคุณข้อหนึ่งคือป้องกันสรรพอันตรายนี้เอง ทำให้เมื่อ
จะกระทำการกุศลเช่น “การแสดงพระธรรมเทศนา” จึงนิยมตั้งบทนโมฯ ก่อน
การแสดงธรรม กล่าวคือ “ถ้าจะฟังพระสัทธรรมเทศนาแลแสดงสัทธรรม
เทศนาเมื่อใด ก็นมนัสการซึ่งพระรัตนตรัยเจ้าด้วยกายแลวาจาแลน้ำจิตด้วย
มคธภาษาว่า นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส ดังนี้ก่อนแล้วจึงฟัง
พระสัทธรรมเทศนา” (Panyapasut, 1929, p. 3) กอปรกับบทสวดดังกล่าวมี
คุณในการสร้างให้เกิดสมาธิแก่ผู้ฟัง จึงช่วยลดความฟุ้งซ่าน มีสติ การทำสิ่งใด
ที่เริ่มต้นจากสติจึงช่วยให้เป็นไปตามผลที่ต้องการได้ ทั้งยังช่วยน้อมนำให้ผู้ฟัง
ระลึกถึงพระรัตนตรัยด้วย บทนโมฯ จึงเป็นส่วนต้นในพระธรรมเทศนาใน
พระราชพิธีด้วยเหตุนี้

2.1.2 บทอุทเทส ในพระมงคลวิเสสภานี้ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้าฯ ทรงยกพุทธศาสนสุภาษิตมาตั้งเป็นประเด็นธรรม
โดยคาถานี้เป็นคาถาภาษาบาลีที่พระพุทธองค์ตรัสประทานโอวาทแก่
อนาถบิณฑิก เศรษฐี กล่าวถึงธรรม 5 ประการว่าจะเกิดธรรมทั้ง 5 คือ
อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ได้นั้นต้องเกิดจากการประพฤติปฏิบัติดีก่อปรด้วย

กุลศุขจิต และตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่ได้เกิดจากการอ่อนวอน หากแต่ต้องเป็นผู้ปฏิบัติจริงเข้าถึงธรรมเหล่านี้ได้

จะเห็นได้ว่าอุทเทศที่ทรงยกขึ้นตั้งเป็นประเด็นธรรมนี้ตั้งขึ้นเป็นประเด็นกว้าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสสองคัมภีร์นิพนธ์สามารถยกหลักธรรมต่าง ๆ มาขยายความต่อไปในส่วนนิทเทศให้สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจในปีนั้น ๆ ได้

2.2 อารัมภกถา

โครงสร้างส่วนนี้เป็นส่วนที่ประยุกต์จากการเกริ่นนำในการแต่งคัมภีร์ชั้นอรรถกถา มาเป็นการเกริ่นเข้าสู่การเทศน์ในพระราชพิธี โดยสลับตำแหน่งโครงสร้างส่วนนี้จากเดิมที่อยู่ในส่วนต้นก่อนอุทเทศมาเป็นส่วนที่ต่อหลังจากบทอุทเทศแทน เนื้อหาตามโครงสร้างในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระธรรมเทศนาในพระราชพิธีมีลักษณะเฉพาะต่างจากพระธรรมเทศนาทั่วไปด้วย เพราะจะกล่าวถึงรายละเอียดที่เกี่ยวกับพระราชพิธีไว้ โดยส่วนอารัมภกถาในพระธรรมเทศนา**พระมงคฺลวิเสสกถา** ปรากฏรายละเอียด ดังนี้

2.2.1 ชื่อพระธรรมเทศนา โดยมีรายละเอียดปรากฏในเนื้อหาส่วนนี้ว่า “บัดนี้จะรับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาใน**มงคฺลวิเสสกถา** ฉลองพระเดชพระคุณพระดับพระปัญญาบารมี ตามพระบรมราชประสงค์เป็นปสาทนียมังคฺลนา โมทนา ” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1969, p. 1)

ผู้ฟังธรรมจึงเข้าใจได้ว่าพระธรรมเทศนาที่กำลังรับฟังต่อไปนี้ชื่อว่า “พระธรรมเทศนา**พระมงคฺลวิเสสกถา**”

2.2.2 ชื่อพระราชพิธีหรือเหตุการณ์ที่เกิดพระราชพิธี โดยมีรายละเอียดปรากฏในเนื้อหาส่วนนี้ว่า “ใน**พระมหามงคฺลสมยาภิกฺกขิตกาล** ด้วยสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อภิกฺกขิตกาลโดยนิยมดีสี่

ครบ 3 ในกาฬปักษีปฏฐูปทมาส ซึ่งตรงกับพระบรมมหาประสูติมงคลทินการ โดยจันทรคติ มาถึงโดยการนิยมแล้ว” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1969, p. 1) ผู้ฟังธรรมจะทราบ รายละเอียดของเหตุการณ์ว่า พระธรรมเทศานี้กำลังแสดงธรรมใน สถานการณ์ของพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.2.3 ชื่อผู้ฟังพระธรรมเทศนาหลัก โดยมีรายละเอียดเป็น คำเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า” ตั้งแต่ โครงสร้างในส่วนนี้ไปตลอดการเทศน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึง ทรงทราบได้โดยตลอดว่าพระธรรมเทศานี้เทศน์ถวายแต่พระองค์โดยเฉพาะ

2.2.4 คาทาเกริ่นนำพระราชพิธี โดยมีคาทาภาษาบาลี ผูกเป็นบทเพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีว่า “อิโต ปรี ปวกขามิ ตํ วิเสสมงคล มหาราชอิราชสส คุณาลงการสมมตํ” แปลความได้ว่า “ลำดับนี้ จะรับพระราชทานกล่าวพรรณนาพระราชจริยาสาธูปปฏิบัติที่ตั้งแห่ง สวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสสเป็นพระคุณลังการ มีพร้อม บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1969, p. 6) ผู้ฟังธรรม จึงทราบได้ว่าพระธรรมเทศานี้เป็นพระธรรมเทศนาเฉพาะที่แต่งขึ้นเพื่อเทศน์ ถวายให้เกิดความมงคลแก่พระมหากษัตริย์

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างในส่วนอาร์มภกถาสามารถแทรกคาทาภาษา บาลีเพื่อขยายความการอธิบายเรื่องได้ด้วย แม้ว่าจะยังไม่ใช่ส่วนนิเทศที่เป็น ส่วนขยายความคำสอนโดยตรงก็ตาม เช่นที่มีคาทาเกริ่นนำพระราชพิธีใน หัวข้อ 2.2.4 แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างส่วนนี้มีความอิสระจากส่วน

นิเทศพอสมควร เพราะสามารถบรรยายละเอียดต่าง ๆ เพื่อร้อยเรียงเรื่อง
ก่อนเข้าสู่ส่วนของคำสอนหลักที่จะตีความและขยายความต่อไป

2.3 นิเทศ

โครงสร้างส่วนนี้เป็นส่วนที่ขยายความอุเทศในพระมงคลวิเสสภ
พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจะแสดง
ประเด็นธรรมย่อ ๆ ที่ทำให้เกิดกุศลสุจริตตามบทอุเทศที่ตั้งไว้
โดยการขยายความในส่วนนิเทศนี้ ในทุกส่วนนิเทศทรงแบ่งประเด็นธรรม
เป็น 2 ส่วน คือ 1. ส่วนแสดงธรรมะ 1 ส่วน 2 ข้อ เป็นการแสดงธรรมะที่เป็น
คุณสมบัติส่วนพระองค์ (อิตตสมบัติ) ข้อหนึ่ง และธรรมะที่ก่อให้เกิดประโยชน์
ต่อบุคคลอื่น (ปรหิตปฏิบัติ) อีกข้อหนึ่ง และ 2. ส่วนรัฐธรรมาภิบาลนโยบาย
1 ส่วน แสดงการบริหารราชการที่สำเร็จใน 1 ปี เพื่อแสดงการลงมือปฏิบัติ
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ก่อให้เกิดกุศลสุจริต และ
ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทตลอดรัชสมัย

ทั้งนี้ ในแต่ละสารธรรมจะขยายความพร้อมยกตัวอย่างจากทั้ง
พุทธศาสนสุภาษิต นิทานชาดก และปฏิบัติตามสารธรรมนั้น ซึ่งจะเชื่อมโยงให้
สัมพันธ์กับพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกสารธรรม โดยมีสาระสังเขปดังตารางต่อไปนี้

**Table 5: The content structures of Nittes in the
Phra Mongkol Wisetkatha sermons**

ปี พ.ศ.	สารธรรมและการขยายความสารธรรม
2443	<ul style="list-style-type: none"> ● ปุพเพตตปัญญา ขยายความโดยยกตัวอย่างว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้พร้อมด้วยบุญที่มีมาก่อนทำให้สมบุรณด้วยสมบัติ 4 ประการ ● อตตสัมมาปณิธิ ขยายความโดยแสดงถึงผู้ตั้งตนไว้ชอบด้วยราชาธรรม ● รัฐฐาภิบาลโนบาย ขยายความโดยแสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2444	<ul style="list-style-type: none"> ● อปจายนธรรม ขยายความโดยแสดงถึงความเคารพนับถือที่พระมหากษัตริย์มีต่อราชาธรรมและชนบประเพณี ● อรรถจริยา ขยายความโดยแสดงถึงราชกิจที่ทรงประกอบด้วยความตั้งพระทัยแก่บุคคลต่าง ๆ ● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2445	<ul style="list-style-type: none"> ● สัทธาสัมปทา ขยายความโดยแสดงถึงการมีความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลตามสารธรรม โดยใช้ตัวอย่างของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติราชาธรรม บำรุงศาสนา ● สามัตถิยะ ขยายความโดยแสดงความสามารถในกิจน้อยใหญ่ของพระมหากษัตริย์ เช่น ทรงรักษาเอกราชของชาติ ● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง

ปี พ.ศ.	สารธรรมและการขยายความสารธรรม
2446	<ul style="list-style-type: none">● พาหุสัจจะ ขยายความโดยแสดงความรอบรู้ของพระมหากษัตริย์ ในฐานะพหูสูตร ที่ทรงเป็นที่พึ่งแก่พระบรมวงศานุวงศ์และราษฎร● อุบายโกศล ขยายความโดยแสดงพระปรีชาที่สอดคล้องกับยุค สมัย อันถือเป็นอุบายอันดี● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2447	<ul style="list-style-type: none">● สมานัตตดา ขยายความโดยแสดงความประพฤตินตมำเสมอ ของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงบำรุงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และราษฎร ด้วยความยุติธรรม● การอุณญาภาพ ขยายความโดยแสดงให้เห็นความเป็นที่นับถือของ ราษฎรตั้งบิดาปกครองบุตร● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2448	<ul style="list-style-type: none">● เมตตานุเรจาริกตา ขยายความโดยแสดงพระราชกรณียกิจที่ สัมพันธ์กับสารธรรมเรื่องความเมตตา เช่น การเลิกทาส การให้ การศึกษา การพระราชทานที่ดิน เป็นต้น● ปฏิสันถารกุศลตา ขยายความโดยแสดงพระราชกรณียกิจที่ เมื่อบุคคลใดได้เข้าเฝ้าทั้งราษฎรหรือชาวต่างประเทศก็ ชุ่มชื่นเบิกบาน● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรง ปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง

ปี พ.ศ.	สารธรรมและการขยายความสารธรรม
2449	<ul style="list-style-type: none">● กาลัญญุตตา ขยายความโดยแสดงพระราชกรณียกิจว่าทรงเห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของโลก จึงยกเลิกระบบธรรมเนียมเก่าที่ล่วงสมัย และบัญญัติเพิ่มเติมธรรมเนียมใหม่ที่เหมาะสมแก่เวลา● ปุตุตสังคหะ ขยายความโดยแสดงถึงการให้การศึกษาที่ดีแก่พระราชโอรสด้วยการส่งให้ไปศึกษาต่างประเทศ● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2450	<ul style="list-style-type: none">● วิริยสมบัติ ขยายความโดยแสดงความเพียรของพระมหากษัตริย์ที่จะสร้างความสงบแก่บ้านเมือง ปรารถนาจลาจลในมณฑลต่าง ๆ เลิกทาส เลิกบ่อน● โลกัถถจรียา ขยายความให้เห็นความประพฤติดีที่เป็นประโยชน์แก่โลก จนกระทั่งทรงพระประชวร ก็ยังเดินทางไปรักษาพระองค์เพื่อให้มีกำลังในการปกครองบ้านเมือง● รัฐฐาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง

ปี พ.ศ.	สารธรรมและการขยายความสารธรรม
2451	<ul style="list-style-type: none">● มิตรสมบัติ ขยายความโดยให้เห็นความพร้อมด้วยมิตร โดยพระมหากษัตริย์ทรงรู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน ทรงผูกสัมพันธ์พระราชไมตรีกับพระมหากษัตริย์และประธานาธิบดีต่างประเทศ● มัตตัญญา ขยายความโดยแสดงให้เห็นความรู้จักความพอดีพอประมาณ รักษาประโยชน์ให้เกิดความกลมเกลียวกัน● รัฐสภาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2452	<ul style="list-style-type: none">● กัตตุกัมยตาฉันทะ ขยายความเรื่องความพอใจ โดยสรุปให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงปกครองทั้งอาณาจักรและพุทธจักรได้สมกับคุณธรรม● ปุคคัลัญญา ขยายความโดยแสดงให้เห็นความสามารถในการเลือกบุคคล รู้จักส่งเสริมคนดีและสวดส่องคนไม่สมควร● รัฐสภาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง
2453	<ul style="list-style-type: none">● กัตตุกัมยตาฉันทะ ขยายความโดยแสดงเพียงอย่างกล้าหาญว่าพระมหากษัตริย์ทรงเปลื้องอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยดี● ปุคคัลัญญา ขยายความโดยแสดงให้เห็นความสามารถในการเลือกบุคคล การอุปถัมภ์การศึกษาของพระราชโอรส ทรงรู้จักส่งเสริมคนดี● รัฐสภาภิบาลโนบาย แสดงพระราชกรณียกิจในรอบปีที่ทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาบ้านเมือง

จะเห็นได้ว่า การขยายความในส่วนนิเทศในพระมวงคลวิเสสภคา
ประยุกต์การขยายความคาถาในส่วนอุเทศในการแต่งอรรถภคา จากแต่เดิมที่
ในอรรถภคาจะยกพระสูตรทั้งพระสูตรมาขยายความ แต่ตามพระนิพนธ์นี้
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเลือกตีความประเด็น
ที่ตั้งไว้ในบทอุเทศตามที่คาถากล่าวว่า “เมื่อรชนมาปรารภอายุ วรรณะ
ยศ เกียรติ สวรรค์ และความเกิด ฌ ตระกูลสูง และความยินดีอันยิ่ง ๆ ไป
เป็นผลข้อประสงค์แล้ว พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้บริบูรณ์ในสันดานเถิด
ก็สามารถจะเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์ มีอายุเป็นต้นนั้นให้
กว้างขวางขึ้นว่าเป็นการ “ปฏิบัติกุศลสุจริต” และ “ความไม่ประมาท”
เพื่อให้กินความกว้างขึ้น และสามารถขยายความด้วยข้อธรรมต่าง ๆ อย่าง
หลากหลายดังปรากฏในตารางที่ 5

ด้วยเหตุนี้ ข้อธรรมที่ยกมาขยายความในส่วนนิเทศจึงอยู่ในกรอบ
ของประเด็นธรรมนั้น มีการประพจน์โดยสุจริต และไม่ประมาทในการใช้ชีวิต
ตามฐานะของพระมหากษัตริย์เป็น “แกน” ที่ยึดธรรมะในแต่ละปีเข้าไว้
ด้วยกัน เหตุนี้ทำให้องค์ผู้นิพนธ์จึงยกธรรมะและขยายความสารธรรมได้โดยไม่
มีข้อจำกัด ทั้งยังรักษาสัมพันธ์ภาพกับประเด็นธรรมของบทอุเทศไว้ได้ ทำให้
สุดท้ายเมื่อสิ้นสุตวรรษสมัยแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรสจึงสามารถร้อยเรียงพระธรรมเทศนาทั้งหมดเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างมี
เอกภาพ

2.4 ปฏิทินเทศ

โครงสร้างส่วนนี้เป็นส่วนสรุป พบว่าในพระมงคลวิเสศภิกษาจะกล่าวโดยกระชับเพื่อสรุปประเด็นธรรมที่นำมาขยายความธรรม พร้อมทั้งระบุถ้อยคำที่แสดงการจบพระธรรมเทศนาในปีนั้น ๆ ด้วยถ้อยคำว่า “มีเอกเทศ ดังรับพระราชทานพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้” โดยในแต่ละปีอาจแปรไปตามศิลปะการประพันธ์บ้าง เช่นเมื่อโปรดแสดงประเด็นธรรมว่าขยายความจากแนวคิด 2 ข้อ คือเป็นอรรถสมมติข้อหนึ่ง และปรหิตปฏิบัติข้อหนึ่งจึงกล่าวในส่วนปฏิทินเทศเช่น “พระคุณพิเศษส่วนอรรถสมมติและปรหิตปฏิบัติ มีนิตินัยดังรับพระราชทานพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้” (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1969, p. 153) หรือโปรดกล่าวสรุปเพื่อแสดงความเป็นมงคลของการแสดงพระธรรมเทศนา เช่น “พระราชจรรยาสาธปฏิบัติอันเป็นที่ตั้งแห่งสุกสิริสวัสดิอุดมมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดังรับพระราชทานพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้” หรือ (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1969, p. 138)

จะเห็นได้ว่าในส่วนปฏิทินเทศนี้ยังพบการกล่าวย้อนไปยังประเด็นธรรมที่นำมาขยายความอยู่ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเพราะการเทศน์เป็นการสื่อสารด้วยมุขปาฐะอย่างหนึ่ง การแต่งเทศน์จึงยังรักษาการสรุปหรือรวบรวมความคิดในส่วนท้ายของการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังจับสาระของเรื่องที่ฟังไว้ได้

2.5 ส่วนนิคมณฑล

โครงสร้างส่วนนี้เป็นส่วนที่ปรากฏในโครงสร้างการแต่งคัมภีร์
อรรถกถา โดยพบในการแต่งเทศน์ในพระธรรมเทศนาชุดนี้เช่นกัน ซึ่งองค์
ผู้นิพนธ์ทรงพระนิพนธ์นิคมพจน์รวมกันไว้ในส่วนท้ายสุด เนื้อความกล่าวถึง
การอวยพรพระมหากษัตริย์ การขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการขอพรเพื่อ
ความสำเร็จ มีรายละเอียด ดังนี้

2.5.1 การกล่าวอวยพร คือขอให้พระมหากษัตริย์ทรง
ปกครองบ้านเมืองให้ยืนนาน และบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้าตามพระราช
ประสงค์ ดังตัวอย่าง

ขอสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรง
ประดับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมายุยืน
นาน ทรงพระสำราญหาพระโรคมิได้ ทรงพระเจริญด้วยพระราช
อิสริยยศานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตย
กาล เสด็จสถิตยยืนนานในราชมโหศวรรย์ ปกครองรัชสัมมณฑล
ให้สมบุรณ์ยิ่ง สมพระราชประสงค์ทุกสิ่งทุกประการ

(Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya
Vajirananavarorasa, 1969, p. 153)

2.5.2 การขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือขอให้เทวดาได้รับพระ
ราชกุศลจากพระราชพิธีนี้ และขอให้อภิบาลพระมหากษัตริย์ให้รอดพ้นจาก
อันตรายทั้งปวง ดังตัวอย่าง

สาธุ อารกชกา เทวา วตถุเทวา มหิททิกา
สรภณมณฑล ภูปี อภิปาเลน สพพทา

ขออารักขเทวดา และวิตุเทวดา ผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์
ได้รับอนุโมนาส่วนพระราชกุศลเทวดาพลีแล้ว จงตั้งไมตรีจิต
อภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ากั้รัฐ
มณฑลให้ปราศจากภัยอันตรายทุกเมื่อ (Somdet Phra Maha
Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1969,
p. 154)

2.5.3 การขอพรเพื่อความสำเร็จ คือการย้าความให้สิ่งที่
กล่าวมาทั้งหมดเป็นผลสัมฤทธิ์ตามที่กล่าวไว้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการย้าความและ
ยืนยันพรต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นของส่วนนิคมกถา ดังตัวอย่าง

สิทธิมตฤ สิทธิมตฤ สิทธิมตฤ อิทํ ผลํ

เอตสฺมี รตนตตยสฺมี สมปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้จึงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แต่สมเด็จบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ผู้มีพระหฤทัยเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ สมพระบรมราชประสงค์
ทุกประการ เทอญ (Somdet Phra Maha Samana Chao
Krommaphraya Vajirananavarorasa, 1969, p. 154)

จะเห็นได้ว่าส่วนนิคมพจน์นี้ แสดงเนื้อหาคล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน
คัมภีร์ชั้นอรรถกถา โดยได้มีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับการเทศน์พระราชพิธี
ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของการแสดงธรรม ด้วยการกล่าวถึงผู้ฟัง
หลักโดยตรง แสดงให้เห็นว่าตัวบทพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีจะมีขึ้นได้ก็
ต่อเมื่อผูกโยงกับเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ในพระราชพิธีใดพิธีหนึ่ง
เป็นการเฉพาะ ตัวบทพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีจึงไม่ใช่พระธรรมเทศนา
ทั่วไป เพราะองค์ผู้นิพนธ์มีผู้ฟังโดยนัยขณะสร้างตัวบทที่แน่นอน

จากการวิเคราะห์สร้างการแต่งพระธรรมเทศนาพระมงกุฎเกล้าเสกถา จะเห็นได้ว่า พระธรรมเทศนานี้มีโครงสร้างเช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์ อรรถถา ที่แต่งขึ้นเพื่อมุ่งขยายความสารธรรมของพระพุทธองค์เช่นกัน หากแต่ปรับปรุงให้เข้ากับวิธีการสื่อสารที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นการสวด บทนมโมฯ เพื่อแสดงการเริ่มแสดงธรรม และการอำนวยการแก่ผู้ฟังเป็นการ เฉพาะเมื่อเสร็จสิ้นการแสดงธรรม ปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการเทศน์ ซึ่งนับเป็นการขยายความข้อธรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างหนึ่งนั้น ได้รับขนบการแต่งขยายความตามการตีความและขยายความพุทธพจน์มาใช้ กับวัตถุประสงค์และการสื่อสารใหม่ด้วย

ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่าพระธรรมเทศนาพระมงกุฎเกล้าเสกถานี้ เป็นพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี ซึ่งการเทศน์ดังกล่าวไม่ใช่การเทศน์ ปากเปล่า¹² แต่เป็นการผสมผสานระหว่างลายลักษณ์และมุขปาฐะเข้า ด้วยกัน กล่าวคือ การเทศน์ในพระราชพิธีต้องแต่งพระธรรมเทศนาขึ้นมา ก่อน จากนั้นจึงนำ พระธรรมเทศนาที่แต่งขึ้นนั้นตรวจทานเนื้อหาสาระให้ เหมาะสม ก่อนจะนำ ตัวบทนั้นมาใช้เทศน์จริงในพระราชพิธีอีกครั้งหนึ่ง

¹² ปรากฏหลักฐานพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรวจ กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงมีไปมาเพื่อตรวจแก้ พระธรรมเทศนาบุรพทิศานมัสธรรมที่เทศน์ในพระราชพิธีทวิธาภิเษก เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีต้องมีการเรียบเรียงและมีการตรวจทานก่อน เทศน์จริง อ่านเพิ่มเติมได้ที่ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajiranavarorasa, 1929, pp. 213-234)

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาโครงสร้างพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สามารถสรุปประเด็นการศึกษาได้ดังนี้

1. พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภคาแสดงให้เห็นถึงการสืบขนบการวางโครงสร้างการแต่งจากคัมภีร์ตีความและขยายความชั้นนอร์ธภคาซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างหลัก 5 ส่วน โดยมีลำดับตามโครงสร้าง ได้แก่ อารัมภภคา อุทเทศ นิทเทศ ปฏินิทเทศ และนิคมนภคา ซึ่งการเรียงลำดับนี้เหมาะสมกับการอธิบายข้อธรรมจนพัฒนาสู่การเป็นคัมภีร์สอนการอธิบายธรรม แต่เมื่อมีใช้สืบมาในการเทศน์ในพระราชพิธี พระสงฆ์ได้นำวิธีการดังกล่าวมาประยุกต์กับการเทศน์ จึงมีการสลับตำแหน่งโครงสร้างหลักให้เข้ากับสถานการณ์การสื่อสาร กล่าวคือ ยกส่วนที่เป็นประเด็นธรรมในส่วนอุทเทศขึ้นก่อน จากนั้นจึงตามด้วยส่วนอารัมภภคาเพื่อเกริ่นนำรายละเอียดต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับพระราชพิธี โดยการเกริ่นนำดังกล่าวทำให้เกิดการเชื่อมโยงความจากประเด็นธรรมไปสู่การขยายความข้อธรรมย่อในส่วนนิทเทศ และทำให้พระธรรมเทศนากลมกลืนกับเหตุการณ์ในพระราชพิธีด้วย เมื่อขยายความข้อธรรมในส่วนนิทเทศจนครบถ้วนแล้วจึงใช้ส่วนปฏินิทเทศเป็นส่วนจบความและมีนิคมนภคาเป็นส่วนสุดท้ายเพื่ออวยพรแก่ผู้ฟังพระธรรมเทศนา โดยส่วนนี้สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องการฟังธรรมในพุทธศาสนา ที่เชื่อว่าการฟังเทศน์ให้อานิสงส์และเกิดกุศลแก่ผู้ฟัง

2. โครงสร้างการเทศน์พระธรรมเทศนาในพระราชพิธีนี้ นอกจากจะเห็นถึงการสืบทอดโครงสร้างการตีความและขยายความคำสอนที่มีมาแต่เดิมแล้ว ยังแสดงถึงการสร้างสรรค์ที่นำการแสดงธรรมมาใช้สุดดีพระเกียรติคุณ

พระมหากษัตริย์ด้วย เพราะจากส่วนที่ได้อธิบายในส่วนนิเทศจะเห็นได้ว่าการขยายความสามัคคีธรรมประกอบขึ้นจากพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจนานัปการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงปฏิบัติรายปีมาเรียงเรียงผสมผสานกับข้อธรรมที่ยกขึ้นในปีนั้น ๆ และเมื่อนำขึ้นสู่การแสดงผลพระธรรมเทศนาในพระราชพิธี พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภิกขาได้ทำหน้าที่เป็นทั้งการถวายคำแนะนำแด่พระมหากษัตริย์โดยแยบคาย และเป็นวรรณกรรมแสดงพระเกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ข้าราชการและประชาชนทราบถึงพระราชอุตสาหะที่ทรงปฏิบัติแต่ละปีอย่างอเนกอนันต์ ทั้งเป็นเครื่องยืนยันว่า ทุกพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัตินั้นเป็นไปตามธรรม โดยธรรม และถือประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด

3. พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภิกขานี้ เป็นตัวอย่างของการศึกษาการวางโครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีอื่น ๆ ได้ เพราะพระธรรมเทศนาชุดนี้แพร่หลายจากการพิมพ์เผยแพร่ในเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตประการหนึ่ง อีกทั้งองค์ผู้นิพนธ์ยังเป็นผู้รับสนองคำอาราธนาในการแต่งพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีอื่น ๆ ด้วยอีกประการหนึ่ง เหตุนี้โครงสร้างใหญ่ในพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีจึงน่าจะมีศิลปะการประพันธ์สืบเนื่องกัน

4. ลักษณะที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสภิกขาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงเหมือนเป็นคัมภีร์ชุดหนึ่ง เพราะมีความสมบูรณ์ครบถ้วนในเชิงโครงสร้าง จึงถือเป็นพระธรรมเทศนาชุดหนึ่งที่มีคุณค่าและเป็นแบบอย่างในศิลปะการประพันธ์ โดยอาจถือเป็นวรรณกรรมชั้นครูในการแต่งเทศน์ในพระราชพิธีได้

5. พระธรรมเทศนาพระมวงคฺวีเสสกถาน่าจะเป็นพระธรรมเทศนาชุดหนึ่งที่ส่งผลต่อการเรียนการแต่งเรียงความแก่กระทั้ธรรม ในระดับนักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก เพราะได้ใช้เป็นแบบเรียนของคณะสงฆ์ในระดับนักธรรมเอกด้วย โครงสร้างการแต่งพระธรรมเทศนานี้ย่อมเป็นที่รู้จักผ่านระบบการศึกษาของสงฆ์ด้วย แต่ในการเรียนการแต่งเรียงความแก่กระทั้ธรรมพบว่า โครงสร้างใหญ่เน้นไปที่ 3 ส่วนสำคัญ คือ อุทเทส นิทเทส และปฏินิทเทสเป็นสำคัญ

6. อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า นอกจากการศึกษาอรรถกถาเพื่อศึกษาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทยแล้ว การเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทยในส่วนของนักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก ซึ่งเป็นการพัฒนาความรู้ควบคู่กับการเรียนภาษาบาลีที่เรียกว่าการศึกษาเปรียญธรรมนั้น พบว่าเป็นการศึกษาปริยัติธรรมที่มุ่งสอนเรื่องการตีความพุทธพจน์เช่นเดียวกัน สังเกตได้จากการเรียนนักธรรมมีแบบเรียนพุทธศาสนสุภาษิตเป็นแบบเรียนสำคัญเล่มหนึ่ง การศึกษาพุทธศาสนสุภาษิตนี้คือการศึกษาในสวนอุทเทส เพื่อให้พระสงฆ์รู้จักพุทธศาสนสุภาษิตที่เป็นประเด็นธรรมต่าง ๆ ให้สามารถนำไปขยายความ เป็นคำสอนหรือการเทศน์ต่าง ๆ ได้ต่อไป ส่วนแบบเรียนเรียงความแก่กระทั้ธรรมซึ่งมีในการเรียนนักธรรมทั้ง 3 ระดับ เป็นแบบเรียนเพื่อให้มีความรู้ในการขยายความคือนิทเทส โดยเป็นการฝึกเขียนขยายความข้อธรรมตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้น ทั้งยังมีการสอบสนามหลวงเพื่อวัดความรู้ดังกล่าวด้วย ทำให้เห็นว่าการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทยนั้น เป็นการเรียนรู้เพื่อตีความและขยายความพุทธพจน์อย่างมีระบบ ทำให้เกิดแนวทางการประพันธ์ที่เป็นมาตรฐานร่วมกัน และมีรากฐานที่สืบมายาวนานตามความเจริญของพระพุทธศาสนา

References

- Chiangchaovai, S. (2013). *Metaphors About Dharma in Buddhadasa Bhikkhu's Speeches*. Doctor of Philosophy in Thai Thesis, Nakhonpathom: Silpakorn University.
- Dhammapāla. (1987). *Nettiatthakatha khutthokkanikay Pali-Thai volume 1 Bhumiphalobhikkhu*. Bangkok: Bhumiphalobhikkhu Foundation Press.
- Dhammapāla. (1987). *Nettiatthakatha khutthokkanikay Pali-Thai volume 2 Bhumiphalobhikkhu*. Bangkok: Bhumiphalobhikkhu Foundation Press.
- Kunsuwan, K. (2010). *The Hortatory Discourse of Buddhadasa Bhikkhu*. Doctor of Philosophy in Thai Thesis. Mahasarakham: Mahasarakham University.
- Lecturers of Mahachulalongkorn Buddhist University. (2012). *Pali literature (4th edition)*. Bangkok: Mahachulalongkorn Buddhist University.
- Na Bangchang, S. (1986). *Pali literature in India and Langka*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Na Bangchang, S. (2006). *Namo trisoranakhom*. Bangkok: International Tripitaka Hall, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Na Bangchang, S. (2013). *The light of gems: phrasuttanpitaka khutthokkanigay*. Bangkok: International Tripitaka Hall, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Paenthongrong, S. (2003). *An Analytical Study of The Buddhist Sermon in Funeral Rites of Her Royal Highness Princess Srinakarindra the Princess Martha*. Master of Education in Thai Thesis. Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Panyapasut, S. (1929). *Dikanamo for preacher's manual*. Bangkok: Sunnam press.
- Photinantha, S. (2000). *Buddhism history*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.

- Phra Dhammakittiwong (Thongdee Suratecho). (2007). *Buddhist proverb interpretation*. Bangkok: Liangchiangphian for Buddhism Press.
- Ruchirabha, P. (1994). *Buddhist Sermon on Radio: An Ethenography of Communication Approach*. Master of Arts in Pali and Sanskrit Thesis. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Somdet Phra Buddhakosajarn (Prayudh Payutto). (2018). *Buddhism dictionary: glossary edition*. S.L.
- Somdet Phra Buddhakosajarn (Prayudh Payutto). (2018). *To know your home-travel through Pitaka*. S.L.
- Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa. (1969). *Phramongknonwisetkatha (Religious student program and highest-rank Dhamma study)*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa. (1961). *Watbowonniwet legend*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Somdet Phra Maha Samana Chao Krommaphraya Vajirananavarorasa. (1929). *The royal letter of the King Rama V to Vajirananavarorasa*. Bangkok: Sophonphiphatthanakon Press.
- Sriwaratit, S. (2002). *Nettipakarana*. Bangkok: Dhamma Study and Support Foundation.
- Suphason, P. (n.d.). *Mahanittes: scriptures of interpretation and clarification of early Buddhism*. Retrieved August 1, 2022. From <https://www.mcu.ac.th/article/detail/14302>
- Sutta Piṭaka Khuddaka Nikāya Maha Niddesa volume 5 part 1. (1984). Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Sutta Piṭaka Khuddaka Nikāya Culla Niddesa volume 6. (1984). Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Tansrisook, S. (2007). *The literary works of Sariputta in the Pali Tipitaka*. Master of Arts in Linguistics Thesis. Bangkok: Chulalongkorn University.

Authors

Wasawat Sabaiwan

Faculty of Arts, Silpakorn University

E-mail: wasawat.sab@mahidol.edu

Assistant Professor Sumalee Limprasert, Ph.D.

Faculty of Arts, Silpakorn University

E-mail: limprasert_s@silpakorn.edu